

Kdy nastane 1984?

Petr Sadílek

Vzpomínám na rozechvění a vzrušení, s jakým jsem kdysi dávno poprvé uchopil do rukou Orwellův román 1984. Teď poodhalím roušku tajemství, přiblížím se k poznání budoucnosti. Stane se fikce 1984 realitou? A kdy? Opravdu roku 1984? Nebude to třeba roku 2084? Anebo se předpověď vůbec nenaplní? Román ležel na mém psací stole mezi normalizačními školními učebnicemi a letopočet 1984 se zdál být mé dětské duši ještě tak daleko, že snad ani nikdy nemůže nastat. Byl jsem plný toužebného očekávání.

Kniha vydaná v samizdatu. Nevím, jestli jste něco podobného viděli. Nějaký šikovný člověk listy podomácky svázel nití a pastelkou vymaloval přední stranu. Někdo jiný musel román zdarma přeložit, další jej musel přepsat na psacím stroji. Pokud jste tloukli do kláves dostatečně silně a v zaměstnání jste ukradli dostatek kopírovacích papírů, tak se daly, kromě originálního přepisu, vytěžit tři, možná i čtyři kopie. Podle ošuntělého vzhledu bych řekl, že tento konkrétní exemplář četlo přede mnou alespoň dvě stě lidí. Dostal jsem jej zapůjčen na jeden týden po dobré známosti, ale nesměl jsem to nikomu říkat. Za pár dní již na něj čekal jiný spiklencec.

Knihu jsem přečetl, avšak má zvědavost nebyla ukojena. Žádné přesné odpovědi jsem se nedočkal. Jen nových otázek. Proč kniha neodpovídá? Byl jsem zmaten. Ale teď, po mnoha letech, již tuším více. Netvrdím, že se budoucnost nedá uhádnout, to si naopak myslím, že se uhádnout dá. Ani nepohrdám osamělými pionýry typu George Orwella. Zcela věřím v roli jednotlivce i v to, že za naše znalosti a kulturu vděčíme právě takovým, jako byl on. Jedná se mi o metodu. Jakékoli poznání nemůže stát na ničím jiném, než na pečlivě, ba přímo pedantsky, s obsesivní zaujatostí vybudovaném pojmovém aparátu. Každý jednotlivý pojem musí být pevný. Jen tak se může stát prvkem, na kterém je možné stavět další pojmy. Budování rozsáhlého pojmového systému není úkolem pro beletristické dílo. To je úkolem pro myšlenkovou školu, pro vědu. Oproti tomu literatura přenáší také pocity a vášně. Pokud ale nezachováme čistotu pojmů a dovolíme, aby se nám mezi ně vmísily i dojmy, tak nikdy nemůžeme dojít k pravému poznání.

Abych Orwellovi jen nekřivdil, měl svůj vysoký intelektuální standard. Jako student obdivoval Kiplinga a po absolvování nejprestižnější anglické střední školy - Etonu - zanechal slibně se rozvíjející dráhy a rozjel se do Barmy následovat svůj vzor. Jeho prvotina Barmské dny jej zařadila na pomyslnou druhou příčku celé té dlouhé éry britské koloniální literatury hned za jeho guru. Génium může prožít deset životů. Byl několik let bezdomovcem a své zkušenosti ztvárnil v novele. Málem umřel ve španělské válce a svůj prožitek transformoval v knihu. Co životní etapa, to román. A všechny jsou skvělé...

Co ale činí jeho dva opusy, *1984* a *Zvířecí farmu* nesmrtelnými? Je to pokus o konstituci pojmů. Snaha vložit do beletristického díla prvky vědecké práce. George Orwell totiž prožil ještě jeden život. Byl jazykovědcem. Pronikl do citačních indexů a odkazů ve vědeckých lingvistických časopisech. Vše to, co je v těchto dvou knihách

(pokračování na straně 2)

Ekonomie pirátství

Lukáš Kovanda

Páska přes oko, hák místo paže, dřevěná noha, dlouhá bradka, náušnice v uchu, papoušek na rameni a bizarní oděv i vystupování k tomu. Piráti. Už z dále výtečně rozpoznatelní, neb se na svých lodích plavili pod Jolly Roger - vlajkou s lebkou a překříženými kostmi, nečastěji v černobílém provedení. Šílenci? Pomatenci? Ano, takový dojem chtěli vyvolat - aby mohli maximalizovat zisk. Ve skutečnosti totiž byli racionálními kalkulátory výnosů a nákladů. Jejich image ztřeštěných psychopatů sloužila v jistém období relativně nejlépe tomu, aby rozdíl v obou položkách navýšili natolik, že se z námořního organizovaného zločinu stal zaručený strojek na peníze.

Argumentuje tak Peter Leeson z Univerzity George Masona v nové studii s názvem *Pirational Choice: The Economics of Infamous Pirate Practises* (Leeson 2008)

(pokračování na straně 2)

Omyl státní regulace

Radek Heger

Změna politického systému v České republice po r. 1989 zavedla, mimo jiné, do běžného života lidí velké množství ekonomických rozhodnutí. Zatímco v éře socialistického státu patřilo ekonomické rozhodování do rukou úzkého okruhu lidí z řad stranického sekretariátu, Státní plánovací komise a podobných státních orgánů, současná doba staví před každého občana nutnost dennodenní volby. Místo direktivně stanovených cen existují cenové rozdíly stejného druhu zboží, místo plánem stanovených druhů výrobků existuje obrovská rozmanitost zboží, místo jedné banky,

(pokračování na straně 5)

originální podstatné a krásné, vše to, co provedla prasata s farmou, a co říká Velký bratr, je jen hlasem Orwella jazykovědce. Vůdce farmy Napoleon a jeho pomahač Piščík hovoří, ale jejich vyjádření jsou vědeckou publicistikou na téma: výrok a jeho možný významový posun. Velký bratr promlouvá, ale Orwell s námi probírá vědecké téma: výrok a jeho význam. Takže Orwell jako jazykovědec zaobalil svá vědecká pojednání do beletristické formy. Orwell byl vynikající jazykovědec, což se o něm všeobecně neví... Dobrý spisovatel, na což se zapomeno... A futurologií, kterou se téměř vůbec nezabýval, se světově proslavil...

Žádná myšlenka není úplně nová. Zápětka a postavy z Orwellova *1984* jsou takřka přes kopírák s jejich protějšky z *Brave New World* spisovatele Aldouse Huxleyho, a přes další kopírák s *Anthem* od Ayn Randové. Aby toho nebylo málo, zdá se, že to všichni opsali od málo známého Jevgenije Zamjatina, který publikoval podobný román *My*. Toho pak zřejmě inspiroval Jerome Klapka Jerome povídkou *The New Utopia* z roku 1891. Není mi známo, odkud to měl Jerome. Možná si jen poseděl v místním pubu se skupinkou socialistů.

Evropa byla plná socialistických iluzí. Například Klement Gottwald s kumpány často vyřvával, že tady mnohým lidem zakrotí krkem, jen až se dostane k moci. A lidé se tomu smáli a mávali nad tím rukou. Zakrotit krkem? To by s ním četníci a soudy udělali krátký proces! Ale vše, tedy naivní socialistická ideologie a sovětská realita nebylo nic příjemného. Po ruské revoluci začaly prosakovat informace o tamních poměrech. Za podbízivými proklamacemi se tam někde, prozatím tisíce kilometrů daleko na východě, skrývala jezera krve a kopce mrtvol. A tak se o tom začalo psát.

Literární tvorba, která popisuje náš svět jako nehezke místo je literaturou "dystopickou". Dystopie je opak utopie, pohádka se špatným koncem, smutný příběh.

Dystopická literatura zažila svou zlatou éru v době nástupu totalitních režimů. Není pokusem o odhalení budoucnosti lidstva, nýbrž je reakcí na politickou realitu doby. Je reflexí ruské revoluce, italského a španělského fašismu a německého nacismu. Je snahou říci, co jsou všichni ti bolševici, fašisti, nacisti a etatisti zač a ja-

ká je pravá podstata totalitní hrůzovlády. Dystopické romány jsou popisem doby, ve které vznikaly.

Fikce, popisovaná v románu *1984*, se již uskutečnila. Rok 1984 se konal v roce 1884 v začouzeném pubu v opileckých řečech utopických socialistů. Rok 1984 se stal někdy okolo roku 1934 v německém říšském sněmu a v sibiřských pracovních táborech. Rok 1984 se nám na pódiu světových dějin již odehrál. Účinkovali v něm Josef Goebbels i ztročený ruští muziči, bismarckovské ideje i socialistické utopie. Rok 1984 už byl.

Budoucnost je možné uhádnout, ale otázka zní, jak snadno lze takovou informaci zpoučkovat. Mohl by Praotec Čech pochopit myšlenku svatého Václava? Jistě by raději setrval v pohanství. Přijal by knižku Václav Husovu kritiku církve? Nevěděl by, o čem je řeč. Akceptoval by císař Karel IV. rudolfinské státní výdaje na podporu vědy? Určitě ne. Uvěřili by rudolfínští vědci vizi o technické revoluci 19. století? Těžko. Vysvětlil by někdo obrozencům nebezpečí krvavých nacionalistických genocid 20. věku? Pochybuji. Jak by reagovali lidé na začátku 20. století, kdyby jim někdo vykládal, co vše je čeká? Vysmáli by se mu a plakali by, dle povahy. A pak by zase dle povahy říkali, volali, nebo řvali: "Nevěřím, nevěřím a tisíckrát nevěřím!"

Jsmo svázáni se svou dobou. Pochopit a akceptovat vizi vzdálené budoucnosti je těžký úkol. Je to jako vyskočit z vlastní kůže. Takováto vize by se jevila lidem nepravděpodobná, nemožná, nesmyslná. Knihu by si nikdo nekupoval, zapadala by prachem. To, co se běžně v literatuře vydává za popis budoucnosti, bývá obvykle reflexe minulosti. Postavy vyznávají hodnoty, které jsou čtenáři dobře pochopitelné. Do spleti společenských vztahů se snadno proniká, neboť se ničím neliší od toho, co již známe. Realie dostanou sice nátěr, ale pod ním zůstávají těmi dobře známými předměty, které čtenáře obklopují v jeho každodenním životě. Předestře-li před námi někdo pravdivou vizi budoucnosti, budeme vůči ní slepí. Zalíbí se nám jen to, co již známe, co akceptujeme. Zalíbí se nám minulost falešně vydávaná za naši budoucnost.

Schopnost předpovídat není atributem

literatury. Schopnost předpovídat je definiční charakteristikou vědecké činnosti. A to ke také jedním z jejich hlavních úkolů. Pro komentování věcí, které se již staly, nemusím být nutně vědcem. Ale pokud chci učinit pravdivou předpověď toho, co se stane, tak vědu nutně potřebuji. Tedy pokud správně předpovím, za jak dlouho dopadne dopitá flaška, kterou v průběhu mejdanu vyhodím z okna na chodník, tak jsem vědec. Pokud budu komentovat minulé pohyby cen ropy na křídovém papíře prestižních žurnálů, tak jsem úspěšný člověk, ale ne nutně vědec. Jinými slovy, až budou pracovníci ve společenských oborech schopni kromě zábavných komentářů toho, co se již stalo, učinit také pravdivou předpověď toho, co se stane, pak se jejich obory zařadí mezi vědecké disciplíny. A až nám jednou historická věda, sociologie a politická ekonomie nabídnou spolehlivou předpověď naší budoucnosti založenou na vědecké metodě, tak pochopíme, že to, co jsme kdysi mylně chápali jako předpovědi, bylo jen snění. A že všichni ti Orwelové, Huxleyové, Zamjatinové, Randové, Jeromové provedli sice vynikající reflexi aktuálních poměrů, ale co se týče předpovědi do budoucna, byli jen naivní snílci.

Úkol předpovídat budoucnost není úkolem pro další generaci orwellovských spisovatelů. Je to úkol pro novou generaci vědců. Je to úkol těžký. Znakem pravdivé předpovědi je, že jí běžní lidé nevěří. Je totiž nová a nebývá v souladu s populárními idejemi doby. Mises již ve dvacátých letech správně předpověděl, jak komunismus skončí a proč. Skončí ekonomickým krachem, protože centrálně řízené hospodářství nebude schopno stanovit ceny zboží. A tak se také stalo. V takové předpovědi není žádné místo pro stabilní centrálně řízené tisícileté říše, ať již orwellovské, bolševické, Třetí či jakékoli jiné. Ale tato dokonalá a pravdivá předpověď neučinila autora slavným. Každý zná George Orwella, ale málokdo Ludwiga von Misese. Předpovídat budoucnost je úkol nevděčný. Ale je to sen, o který stojí zato usilovat.

Petr Sadílek je publicista a zabývá se přírodovědnými i společenskovědnými vědami (p.sadilek@atlas.cz)

Ekonomie pirátství

(pokračování ze strany 1)

Jen žádné násilí!

Zlatý věk pirátů lze ohraničit léty 1670 až 1730. Svůj „byznys“ soustředili podél takzvané pirátské smyčky, jež sestávala z tras obepínajících Madagaskar, Karibik (piráti milovali Bahamy – a mají je rádi dodnes, jak alespoň vyplývá z projevených preferencí nejznámějšího českého „pirá-

ta“, „piráta z Prahy“, Viktora Koženého) a atlantické pobřeží Severní Ameriky.

V jistém smyslu jsou piráti následníky bukanýrů. Ti přepadávali lodě se státním povolením. Jednalo se tedy o legalizované přepadávání. Když se vládci začali zdráhat tato „povolení přepadat“ vydávat, mnozí z bukanýrů zjistili, že už ani jinak žít neu-

mí, a v činnosti přetrvávali – jako psanci. Tito proto-piráti ovlivnili a předurčili činnost pozdějších pirátů se vším všudy. S lehkou nadsázkou se nelze nezeptat: Existovali by piráti nebýt bukanýrů, tedy nebýt státních zásahů?

Přenecháme takové otázky historikům a vydejme se ekonomickou stopou. K čemu

vlastně byla dobrá tak nápadná vlajka Jolly Roger? Zásadní požadavek pirátského podnikání, přepadávání lodí, zněl, a to nepřekvapí, „udržet náklady co nejnižší“. Náklady pirátům vznikaly zejména tehdy, došlo-li k ozbrojené potyčce s přepadeným plavidlem. Čím krvavější odpor přepadených, tím větší riziko, že se pirátům tenhle podnik nemusí vyplatit – a to přesto, že přepadené obvykle přečíslovali, nejčastěji trojnásobně, co do velikosti posádky i počtu děl. Proč?

Za první, při intenzivní šarvátce hrozilo úmrtí nebo zranění pirátů, což z nich dělalo méně efektivní námořní bandity. Navíc, v pirátské komunitě fungovalo cosi jako invalidní důchod. „*Jestliže (...) kterýkoliv z mužů přijde ve službě o končetinu nebo se stane invalidním, má nárok na 800 dolarů z veřejné sbírky – a proporcionálně méně při ne až tak závažných zraněních,*“ píše pseudonym „kapitán Charles Johnson“ v knize *General History of the Pyrates* z let 1726 až 1728 (Johnson 1726-1728 [1999]: 12), jež je znalci považována za „vysoce spolehlivý zdroj informací“ o pirátech (Rediker 2004: 180). Samozřejmě, čím více invalidů, tím více museli ostatní členové pirátské posádky odvést z lupu do oné erární sbírky. A tím méně loupežná činnost vynášela pro soukromou potřebu.

Za druhé, při těžkém boji s přepadenými hrozilo poškození lodí. Například proděravěná pirátská loď, byla-li vůbec schopna plavby, značila výrazné zhoršení vyhlídek při atakování budoucích obětí. Oprava v přístavu – ačkoliv piráti měli vytipované některé oblasti, kde byla vcelku bezpečnou akcí – skýtala riziko odhalení povolanými orgány. Kromě toho, čas vynaložený na opravu znamenal vynučenou a nemalou obětovanou příležitost – v přístavu mohli piráti akorát tak utrácet za alkohol a povětrné ženy, zatímco jim na moři utíkaly možné oběti, možný zisk.

Za třetí, krutá námořní bitva mohla poničit významnou část potenciálního lupu – nákladu a cenností převážených přepadenými. Hrozilo dokonce, že se napadené plavidlo zcela potopí, což pro piráty značilo nulový výnos. Jinými slovy, existovalo nebezpečí, že piráti utrpí ztrátu nejen na straně nákladů, ale i na straně výnosů.

Z uvedeného plyne jediné – aby piráti optimalizovali rozdíl mezi očekávanými výnosy a očekávanými náklady, museli zvolit takový „byznysplán“, jenž by minimalizoval riziko ozbrojeného střetu s posádkou napadené lodí a maximalizoval pravděpodobnost, že se tato posádka poddajně a bez boje vzdá a vydá do jejich rukou. Piráti se vlastně také obávali násilí – ovšem z poněkud jiného důvodu než přepadení. „*Hlavní strategií pirátů bylo loupit tak, aby nemuseli bojovat.*“ (Pringle 1953: 113).

Lebka a hnáty

Ústředním prostředkem v naplnění řečeného „byznysplánu“ se stala Jolly Roger.

Její název pravděpodobně plyne z francouzského „jolie rouge“, „pěkně červená“, kteréžto označení se mohlo vztahovat k zástavě původních francouzských bukanýřů, jež byla charakteristická právě jasnou červení. Její vyvěšení signalizovalo, že bukanýři (a i raní piráti) jsou připraveni – bude-li kladen odpor – zasáhnout bez slitování a krvavě.

Jolly Roger s bílou lebkou a překříženými kostmi pod ní na černém podkladu se první objevuje roku 1700. Existovala v různých variantách, vyskytovala se i její fotonegativní verze, ale účely plnila totožné – měla zastrašit posádky přepadáváných obchodních lodí. Lebka a kosti, samozřejmě, signalizovaly brzkou smrt pro ty, kdo se pirátům vzpříčí. To ale nebylo vše – k tomu, aby se posádka přepadené lo-

vydávaly daleko na širé moře (až do karibských vod a vod kolem východního pobřeží Severní Ameriky) a doslova vyhledávaly plavidla, jejichž posádka by bylo možno nařknout třeba z porušení zákona a zabavit převážený náklad.

Poněvadž pobřežní hlídky byly „zřízené státem“, nemohly užívat příliš krutých postupů vůči atakovaným obchodníkům – jimiž by například rozpoutaly válečný konflikt. Piráti, oproti tomu, se počítali mezi psance zcela mimo zákon, kteří jakýchkoli ohledů nemuseli dbát. Dopadnou-li je, půjdou stejně viset – proto jim mohlo být jedno, zda zmasakrují posádku obchodní lodi, či nikoliv (náklady masakru byly z tohoto hlediska pro piráty nulové).

Z pohledu přepadeného plavidla tedy mělo smysl klást odpor spíše lodi typu po-

di zalekla, mohla postačit už jen zmíněná zpravidla trojnásobná početní převaha pirátů. Piráti – zejména v jejich zlaté deseti-letce, v letech 1716 až 1726 – ale používali vlajku ještě z jednoho důvodu, a sice aby se odlišili od loďstva pobřežních hlídek.

V zmíněné dekádě panoval mezi evropskými velmocemi námořní mír, přesto ale nejčastěji španělští a francouzští vládci vysílali pobřežní hlídky, které bránily výsostně vody před „cizáckými“, zejména anglickými obchodníky. Souviselo to se snahou zmíněných vlád, zvláště španělské s její „Guarda del Costa“, vydobýt si naprostý monopol na obchod na vlastním území a ve vlastních vodách. Oficiálně mohly pobřežní hlídky brázdřit pouze pobřežní vody, praxe ale vypadala tak, že se

břežní hlídky než pirátům. Shrneme-li, piráti užívali Jolly Roger proto, aby maximalizovali pravděpodobnost, že je napadení nezamění s pobřežní hlídkou a že si mnohem důkladněji rozmyslí, zda tedy vůbec klást odpor. Jinými slovy, blížila-li se loď s Jolly Roger, byl to velmi efektivní signál, že připlouvají hrdlořezové bez slitování, jimž se vzpírat postrádá smyslu a kteří se slitují snad jen tehdy, odevzdá-li posádka nepoňčený náklad a cennosti zcela pokojně do jejich rukou. To bylo přesně to, co piráti ve skutečnosti preferovali – přepadnout loď zcela bez boje. Tato strategie „*byla tak efektivní, že opravdu málokdy byli donuceni zabít.*“ (Pringle 1953: 113)

A byla o to efektivnější, že ji nešlo snadno imitovat: zatímco pro piráty bylo

vyvěšení Jolly Roger nulovým nákladem – neb stejně tak jako tak, když je dopadnou, budou oběšeni – pro plavidla typu pobřežních hlídek bylo zpravidla neúnosně nákladným signálem – ze stejného důvodu: kdokoli vyvěsí tu vlajku, bude po dopadení popraven jako pirát. Jolly Roger tak ustavovala téměř dokonalé vylučující ekvilibrium.

Pirátské PR články

Krvavý střet s přepadenou posádkou ale nebyl jedinou záležitostí, jíž se piráti museli vystříhat, hodlali-li maximalizovat zisk. Obdobně důležité bylo limitovat možnost pasivního odporu, tedy postupovat tak, aby členy přepadené posádky zcela přešly choutky na ukrytí převážených cenností, třeba přezek či prstenů. Budoucí oběti mohly dokonce koketovat s myšlenkou, spatří-li pirátskou loď, rychle se nákladu, například zlata, zbavit hozením

přes palubu – i tomu bylo nutno zamezit. Mučením.

Důmyslná tortura těch, kdo cennosti skryli, zničili nebo jsou z téhož podezřívání, ale zejména pouhé zvěsti o tomto mučení, měly ostatní odradit, aby v budoucnu obdobným způsobem snižovali výnosy pirátů z přepadení. Piráti si budovali svůj „brand“, jenž se opíral o pověst šílených a nesmlouvavých sadistů a psychopatů, kteří si doslova libují ve svých krátkých životech – taktika, jíž dát najevo, že vysoce diskontují, tudíž jsem všehoschopný.

Dnes bychom řekli, že používali „virální marketing“ – krutost inzerovali zejména prostřednictvím přístavních fám a šeptandy, nikoli reálných činů. Inzerovali ji ale i úplně doslova – skrže komplice (nebo propuštěné) zprostředkovanou reklamou v tiskovinách (typicky vydávaných v Londýně nebo Nové Anglii), dnes bychom to nazvali „PR články“. „Piráti nám odhalili: Jak řežou uši

a nos,“ stálo například v článku v *American Weekly Mercury* z 13. června 1723 (Dow a Edmonds 1996: 206). Brzy se rozkřiklo, že piráti vaří oběti zaživa, nutí je pojídat uši, o než je právě připravili, nebo – ďáblem dočista posedlí – trhají srdce z živých těl, přičemž je pak mrskají do tváří ostatním.

Jak už bylo naznačeno, navzdory těmto zčakám přistupovali piráti k tortuře velmi uvážlivě a po rozvaze. Kdyby mučili každého, bez rozdílu, oběti by brzy přestaly považovat ukrytí či znehodnocení převážených cenností za nákladné. Piráti tedy krutostí ve skutečnosti velmi šetřili a neuchýlili se k ní, postrádali-li opravdu pádný a zřejmý důvod. „Mrtví nemluví“ – a piráti potřebovali, aby zvěsti o tortuře byly šířeny. Proto mnohé z přepadených propouštěli, aniž jim zkržili vlasek. Ti pak v přístavu šířili zprávu o masakru na zbytku posádky.

Avšak, aby potvrdili, že kalkulují s vysokou diskontní mírou, neváhali piráti na první pohled šíleně, jakoby v záchvatu zuřivosti, vyhazovat méně cenné části lupu do moře nebo dokonce, jakoby beze smyslu, potápět – nebo v předstíraném záchvatu pyromanie zapalovat – přepadené lodě, které se jim „nehodily do krámu“. „Zuřivě chmátli po sekerách a v mžiku se vlámali do přepravních beden. Jakékoli zboží, jež ale nechtěli převážet, hodili zpět do moře. Přitom ustavičně kleli, prostě se rouhali a jinak nechtutně nadávali,“ řekl svědek jednoho takového pirátského řádění týdeníku *Boston News-Letter* v srpnu 1720 (Leeson 2008: 20). Dojem, že jde snad přímo o služebníky Satanovy, umocňovalo i v úvodu vylíčené vzezření pirátů.

Finty „odvedenců“

Piráti tedy během sotva několika desetiletí vybudovali efektivní zločineckou organiza-

ci s věru globálním dosahem. Přibližně s rokem 1730 se ale tato síť rozpadá. Z několika důvodů. Anglie se velmi aktivně zapojila do jejich potírání – vláda zaměstnala nové hlídky, jež námořní psance nesmlouvavě pronásledovaly. V letech 1717 a 1718 dokonce nabídla pardon těm pirátům, kteří se uváží, že natrvalo skončí se svojí činností. Vlády sice pirátství vymýtily – dostatečně zvýšily jeho rizika –, nutno ale dodat, že k jeho rozvoji výrazně přispěly. A ne pouze zmíněným vysíláním bukanýrů.

Zjednodušeně lze tvrdit, že za rozmachem pirátů stála touha po centralizaci soudní moci. Roku 1684 angličtí vládci odňali koloniím práva soudit piráty. Podezřelí z pirátství, dopadení třeba v Karibiku či u Madagaskaru, tak museli být přepravováni k procesu až do Londýna. To ústilo ve velmi vysoké transakční náklady s procesy spojené. Pirátství se rozmohlo. Roku 1700 byl proto vydán „Zákon o účinnějším potlačování pirátství“. Ten nejen umožnil soudit piráty přímo v koloniích, ale riziko pirátství zvyšoval tak, že smrtí trestal nejen piráty samotné, ale i jejich sympatizanty či komplice. Kromě toho odměňoval obchodní loď, které se rozhodnou pirátům bránit – od roku 1717 dokonce odměňoval ty posádky, jež agresí vůči pirátům přímo iniciují. Počínaje rokem 1721 pak mohl být za pirátství souzen jakýkoliv kupec, jenž s piráty vědomě obchodoval.

Piráti nezmizeli ze dne na den. V prvních desetiletích osmnáctého století rozvinuli praktiky, které jim umožnily ještě několik let fungovat i v tomto čase zostřeného pronásledování. Rekrutovali nové zájemce buďto z řad dobrovolníků nebo z řad členů přepadených posádek – „odvedenců“. Odvod piráty ale ne vždy znamenal pohromu pro námořníka, naopak, překonal-li morální zábrany a strach, služba na pirátské lodi často vynášela více než zákonná obchodní plavba. Ovšem i proto, že se pirátům – když demonstrovali svojí šílenost – podařilo veřejnost přesvědčit, že odvedence ke službě nutí pod pohrůzkou smrti, soudy přistupovaly k takto odvedeným mnohem smílivěji než k dobrovolným pirátům.

Ne náhodou se proto v čase zpřísněných protipirátských zákonů objevilo v tiskovinách Londýna či Nové Anglie i zvýšené množství takzvaných „oznámení o donuceném odvedení“. Jednalo se o inzeráty, v němž námořník, třeba i zprostředkovaně, oznamoval, že jej piráti ke službě donutili. Často tomu tak nebylo – námořník přešel mezi piráty dobrovolně –, a inzeráty byly tedy fingovanými zprávami, které zabíjely dvě mouchy jednou ranou: umožnily námořníkovi vyšší výdělků na pirátské lodi a zároveň mu poskytly alibi pro případ, že bude dopaden a souzen – vše přeci činil je proto, že jej, nebude-li poslušný, čekala jistá smrt z rukou pirátů. Těch opravdových.

Přes všechnu tuto vynalézavost, jak již je naznačeno, epocha rozvinutého pirátství

po roce 1730 končí. S nadsázkou lze říci, že podnikání v rámci globální firmy „Piráti, s.r.o.“ se přestalo vyplácet. Nepřestal se však, bohužel, vyplácet organizovaný zločin jako takový a zejména propojení státního úřednictva s ním. Nové formy organizovaného zločinu – který je nejspíše věčný – se rodí dodnes stejně jako nová chapadla, jež jej propojují se státní sférou, která má leckdy svými regulacemi jeho strmý rozmach na svědomí, stačí vzpomenout alkoholovou či nyníjší drogovou prohibici.

Ekonomická analýza pirátství opět ukazuje, jak neobyčejně silnými nástroji již původně hospodářská věda vládne. Na základě výnosů a nákladů, signálů, racionální maximalizace zisku lze dnes analyzovat i jiné typy organizovaného zločinu – ekonomové tak zkoumají třeba mafie či dokonce pracují v terénu a zevnitř nahlíží ekonomickou kalkulaci pouličních gangů. V interdisciplinárním propojení například s historickou vědou či psychologií nebo sociologií jsou předkládány zcela nové pohledy na, zdálo by se, notoricky známé je-

vy, aniž by bylo možno namítat, že ekonomie ztrácí svoji identitu. Naopak, její rozkročení ukazuje, že rozvinula silné a univerzální přístupy. Jejich univerzalita plyne z prosté skutečnosti, že ekonomie není hospodářskou vědou v úzkém slova smys-

lu, nýbrž vědou o lidském jednání a jeho motivech v neobyčejně široké sféře alokace vzácných zdrojů.

Autor je ekonomickým redaktorem časopisu Týden a působí na VŠE v Praze na Katedře ekonomie (lukas.kovanda@seznam.cz)

Literatura:

Dow, George – John Edmonds: *The Pirates of the New England Coast, 1630-1730*. New York: Dover, 1996

Johnson, Charles: *A General History of the Pyrates* (ed.) Manuel Schonhorn, New York: Dover, 1726-1728 [1999]

Leeson, Peter: „Pirational Choice: The Economics of Infamous Pirate Practises“, nepublikovaný working paper, 2008, dostupné [online] na http://www.peterleeson.com/Pirational_Choice.pdf

Pringle, Patrick: *Jolly Roger: The Story of the Great Age of Piracy*. New York: W.W.Norton, 1953

Rediker, Marcus: *Villains of All Nations: Atlantic Pirates in the Golden Age*. Boston: Beacon, 2004

Omyl státní regulace

(pokračování ze strany 1)

spořitelny či pojišťovny existuje spousta finančních ústavů. Občané byli zapojeni do finančního světa kuponovou privatizací, neexistují překážky v nákupu zahraničních měn, cestování apod. Ekonomicky je tato rozmanitost pro občany blahodárná. K dispozici mají nepřeberné množství výrobků, zboží a služeb, kterými mohou uspokojovat své potřeby, a současně přítomnost skutečné či potenciální konkurence značně omezuje ceny, které mohou jednotlivé firmy za své produkty žádat. Na druhé straně může být tento dynamický svět, který vyžaduje každodenní rozhodování a nepřebírá za nikoho odpovědnost, pro spoustu občanů frustrující. I když to může být vnímáno jako problém, měl by zůstat pouze v poloze psychologických šetření. Bohužel stále častěji jsme svědky toho, kdy se do role spasitelů pasuje politický establishment a jemu blízké okoli ekonomů se snahou regulovat a usměrňovat tržní prostředí. Tato skutečnost má mnoho podob, přičemž jedním z velmi podivných postojů je téměř schizofrenní přístup k regulaci tržní síly podniků, kdy je na jedné straně stíháno monopolní, přesněji spíše oligopolní jednání některých firem a na druhé jsou různými opatřeními a omezeními monopoly vytvářeny.

Názor, že úspěšní mají být potrestáni a neúspěšní vyzdviženi, má historické kořeny (v České republice obzvláště silné). V případě problematiky, kterou se zabývá tento článek, to lze demonstrovat na příkladu „schopnostního“ monopolu. V rám-

ci autorské preciznosti je nutné uvést, že termín „schopnostní“ monopol není oficiálním termínem ekonomických teorií a byl zde vytvořen pouze pro lepší srozumitelnost textu.

Schopnostním monopoem nazýváme tedy firmu, která své monopolní postavení vybudovala na technologických, inovačních, výrobních a obchodních schopnostech. Její postavení, které je založeno výhradně na využití vlastních schopností a dovedností bez jakýchkoliv státních zásahů, je naprosto legitimní. Ačkoliv si nikdo nedokáže představit stížnost na monopolní chování nejlepšího českého atleta Jana Železného, jehož monopol v hodů oštěpem by měl být regulován tím, že mu bude zkrácen oštěp a každý druhý pokus bude muset házet levou rukou, stížnosti na firmy, které mají ve svém odvětví podobné výsledky, jsou běžné. Atlet, který bude chtít konkurovat Železnému, bude tvrdě trénovat a pilovat techniku. Firmy, které chtějí dosáhnout ekonomických úspěchů a nemají k tomu patřičné obchodní, technologické a výrobní schopnosti, začnou s přesvědčováním státních orgánů o škodlivosti monopolu a nutnosti státních zásahů a regulace, čímž si zvýší možnost dané firmě konkurovat. Zářným příkladem byla antimonopolní kauza nadnárodní společnosti Microsoft, která nebyla otázkou neexistence příslušných substitutů na trhu (Linux, Netscape, Lotus apod.), ale snahou bezplatně využít cizího duševního vlastnictví (požadavek na odtajnění zdrojového kódu).

I když se zatím s tímto jednáním v České republice, vzhledem k malému rozsahu trhu a nízké tržní síle českých firem v globálním měřítku, nesetkáváme tak často, stali jsme se členy Evropské unie a zde vanou antimonopolní větry mnohem ostřeji.

Varovné jsou časté mediální útoky politiků na nekalé jednání obchodních řetězců, které nízkými cenami, širokou škálou služeb a neomezenou prodejní dobou ničí konkurenci. Hrozbou byl výrok německého antimonopolního úřadu, který nařídil obchodním řetězcům zvýšit ceny, aby neomezovaly menší prodejce. I když své zdůvodnění opřeli o teorii predátorských cen, jednalo se pouze o pokrytecký manévr, kterým museli nějak spotřebitelům vysvětlit, že v rámci své ochrany budou nyní kupovat zboží draž. Strategie predátorského stanovování cen je jednou z oblíbených ospravedlnění antimonopolní politiky (a omezování mezinárodního obchodu), která má jen jednu vadu: je úspěšná pouze za předpokladu prohibitivně vysokých nákladů (opětovného) vstupu do odvětví. A taková situace se v praxi špatně hledá: dokonce tak špatně, že ekonomové ještě nikdy neobjevili případ, kdy by strategie byla v praxi použita ke zmonopolizování trhu.

V ekonomice se nicméně vyskytují i odvětví, která jsou natolik rozsáhlá a investičně náročná, že vstup do odvětví je z těchto příčin pro ostatní firmy značně omezený. Jedná se především o síťová odvětví (rozvod elektrické energie, plynu, vody apod.). Firmy zde působící bývají

nazývány přirozenými monopoly. Obecně se předpokládá, že jen tyto monopoly mohou využívat svého rozsahu k tomu, aby efektivně zajistily služby, přičemž cena je „krocena“ zákony a k tomu účelu zřízenými regulačními úřady.

Zatímco je pochopitelná existence takto strukturovaných odvětví, nad rámec chápání je skutečnost, že státní orgány, které nemilosrdně stíhají schopnostní monopoly, mají v těchto případech tendenci monopolisty ochraňovat. Jsou vytvářeny různé bariéry vstupu a ochranná opatření s tvrzením, že když cena je regulována, tak může být spotřebitel klidný.

V mnoha zemích se cena v regulovaných odvětvích tvoří tak, že náklady jsou zvýšeny o přiměřenou míru zisku. Podobně se postupuje i v České republice, kdy se regulovaná cena (včetně usměrňovaná cena) rovná součtu oprávněných nákladů a přiměřené míry zisku. Za oprávněné náklady jsou považovány náklady přímo související s danou činností, jejich okruh je vymezen předpisy a do vnitropodnikových výkonů nesmí být zahrnut žádný zisk. Součástí oprávněných nákladů nejsou odměny statutárních orgánů společnosti! Přiměřený zisk je formulován vágně jako zisk obvyklý v obdobném odvětví nebo v obdobném regionu a dává velký prostor k sankcím ze strany kontrolních orgánů. Vyskytl se i názor, že přiměřený zisk je takový, který slouží výhradně k reprodukci aktiv společnosti, v žádném případě ne k jeho rozdělování majitelům!

Podívejme se například na oblast vodárenství. V České republice je tato infrastruktura obvykle provozována k tomu účelu zřízenými společnostmi, jejichž vlastnictví může být jak obecní, tak i soukromé. A jak se k regulaci postaví majitelé? V případě obcí se pravděpodobně nestane nic zvláštního. Snižování nákladů přesahuje schopnosti obecních zástupců, cena bude populisticky držena na nižší úrovni na úkor dosahovaného zisku a finance na nutné investice se získají z fondů EU ve stylu „však on to nakonec někdo zaplatí“.

Jinak budou reagovat soukromí investoři, kteří musí zhodnocovat vložené investice a na podpory z fondů nemají v případě vodárenství nárok. V první řadě zjistí, že konstrukce ceny v souladu s předpisy znamená, že snižování nákladů vyvolá snižování ceny a pro ně nebude mít žádný efekt. Dále zjistí, že toto podnikání jim přímo nic nepřináší (vyjma případného zhodnocování majetku společnosti), jelikož si nemohou rozdělovat zisk ani vyplácet tantiémy, popř. jiné odměny orgánům společnosti. Protože jsou podnikatelé a ne dobročinná organizace, nebudou mít zájem náklady snižovat a tato skutečnost je nasměruje k tomu vyčlenit všechny obslužné činnosti

mimo společnost (údržbu, dopravu, laborať, účetnictví apod.) do nově zřízených společností. Ceny za tyto služby jsou přirozeně vyšší, než by byly vnitropodnikové výkony, čímž se zisk přesune do jiných společností.

Tento postup bude v souladu se zákonnými předpisy, ale efekt výše uvedeného jednání bude postupně zvyšovat průměrné náklady až do úrovně, kdy se regulovaná cena bude rovnat ceně, kterou regulátoři označují jako monopolistickou, přičemž zisky budou generovány na jiných společnostech. A to vše pod ochranou regulované ceny.

Tato skutečnost popírá závěry regulátorů, že regulované ceny znemožní monopolistovi neoprávněné zisky a budou prospívat spotřebitelům. Z toho plyne, že je nesmyslné zabývat se otázkou, zda je v tomto odvětví efektivnější působení jedné nebo více firem. Jasně se zde projevuje nejen naprostá zbytečnost takové státní regulace, ale i její škodlivost, jelikož firma se schová za regulovanou cenu, jejíž konstrukce je dána zákonem a utlumí tak spolehlivé tlaky odběratelů služby na snižování ceny.

Samozřejmě se nabízí otázka jak tuto situaci řešit. I když se jedná o složité síťové odvětví, jehož infrastrukturu lze obtížně sdílet, jeví se vhodnější cenu neregulovat a nechat na ni neomezeně působit vnější vlivy, jako je tlak velkých odběratelů služby (průmyslové podniky), veřejné mínění či hrozba skryté konkurence. Další nezbytnou podmínkou je odbourat disproporcí v poskytování dotací z fondů EU. Lze s úspěchem pochybovat o účelnosti a ekonomické oprávněnosti poskytování dotací, ale ve chvíli, kdy už bylo připuštěno takové pokřivení hospodářských vztahů, je rozlišení příjemců podle druhu vlastnictví (obecní - ano, soukromí - ne) jednoznačně diskriminační.

I když neexistuje stoprocentní jistota, že tyto vlivy zvládnou cenu efektivně usměrnit, je stále lepší nechat trh v takové nejistotě, než mít stoprocentní jistotu vysokých cen chráněných státní regulací.

Netrestejme za úspěch ty, kteří dokážou vlastním přičiněním vyniknout. Je zajímavé, že myšlenka antimonopolní regulace nevzešla z řad levicových reformátorů v dirigisticky orientovaných zemích, ale zrodila se v samém lůnu kapitalismu - v USA, což podtrhuje úvahu, že za regulací nestál zájem o spotřebitele, ale neférový konkurenční boj. Jak před časem jeden ekonom vtípně poznamenal v rozhovoru pro rádio BBC, „největší pohromou pro Českou republiku ze strany USA nebyla mandelinka bramborová, ale vznik antimonopolního úřadu“.

Radek Heger je ekonomem (rheger@tomaas.cz)

ZAUJAL VÁS ČASOPIS TERRA LIBERA?

Rádi byste jej dostávali pravidelně každý měsíc?

K tomu stačí si pouze zajistit členství v

Klubu přátel liberálních myšlenek

kteří skýtá i další výhody.

Tento klub vám nabízí tři typy členství:

Bronzové členství

Lze na jeden rok získat poskytnutím daru ve výši minimálně

500 Kč

ve prospěch LI. Bronzoví členové získají zaslání TERRA LIBERA v elektronické podobě a slevu 20 % na veškeré publikace a reklamní předměty LI.

Stříbrné členství

Lze na jeden rok získat poskytnutím daru ve výši minimálně

1000 Kč

ve prospěch LI. Stříbrní členové získají zaslání měsíčníku TERRA LIBERA v tištěné podobě a slevu 30 % na veškeré publikace a reklamní předměty LI.

Zlaté členství

Lze na jeden rok získat poskytnutím daru ve výši minimálně

10000 Kč

ve prospěch LI. Zlatí členové získají zaslání měsíčníku TERRA LIBERA v tištěné podobě, slevu 30 % na reklamní předměty LI, veškeré publikace LI v daném roce zdarma a VIP místa na akcích pořádaných LI.

A jak se stát členem

Klubu přátel liberálních myšlenek?

K registraci stačí vyplnit registrační formulář na stránkách www.libinst.cz, zaslat jej na adresu lipka@libinst.cz a poukázat zvolenou částku na účet LI (do zprávy pro příjemce prosím uveďte "DAR" a "celé jméno"), případně ji složit hotově v sídle Liberálního institutu ve Spálené ulici. V případě daru převyšujícího 1000 Kč je možné částku odečíst od základu daně z příjmu (více informací na stránkách LI).

On-line archív
TERRA LIBERA
z let 2000 - 2007
dostupný na stránkách

www.libinst.cz

TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

**TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz**

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.